

ДИЛЕМАТА НА МЕСОЯДНИТЕ | СВАНЕТИ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG • цена 5 лв. • НОЕМВРИ 2014

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

Героизъм, мечти и покруса

БЪЛГАРИЯ

В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

ISSN 1312-6571

9 771312 657220

5 лв.

11

НОЕМВРИ 2014 г.

32 България в Първата световна война

Завещаният от Възраждането идеал за национално обединение е сред основните причини за включването на България в глобалния конфликт.

Текст: Любомир Кюмюрджиев

56 Грузинските гомове крепости

Средновековните обичаи са живи в областта Сванети в Кавказките планини в Грузия.

Текст: Брук Лармър

Снимки: Аарън Хюи

На корицата Български войници в окоп на Южния фронт, 1917 г. Повечето тогавашни българи виждат в Първата световна война шанс за отхвърляне на неприемливите условия на Берлинския, Букурещкия и Цариградския договор и постигане на жадуваното национално обединение.

Снимка: личен архив Александър Вълков

78 Дилемата на месоядните

Американците изяждат средно по 24 кг говеждо годишно – апетит, който поражда въпроси.

Текст: Робърт Кунциг

Снимки: Брайън Финк

94 Шанку голу пред жените на Бретан

Пробвали ли сте да се качите в малък автомобил с 33-сантиметрова дантелена колона на главата си?

Текст: Аманда Фигл

Снимки: Шарл Фреже

104 Маймуните на Мароко

Една година сред берберските макаци показва, че застрашените примати са грижовни родители.

Текст: Рейчъл Хартиган Шей

Снимки: Франсиско Мингорансе

facebook.com/
NationalGeographicBulgaria
НАД 260 ХИЛ. ПРИЯТЕЛИ
ВЪВ ФЕЙСБУК

NG България

ГЛОБУС

- Храна на вятъра
- Танц с бионичен крак
- Хибриди срещу трафика
- Ледена навалица
- Сгради пречистват въздуха
- Сторете път на просото
- Пчеларство в града
- Най-древната птица опрашител
- Питони домошари
- Полетът на калмара
- Отложени пенсионери

ОБРАЗИ

Вашата снимка

Под лупа

Анонси

Първичен инстинкт

ГЛОБУС

Бъдещето на храната

Храна на вятъра

Колко храна изобщи не стига от пазара до вашата трапеза? Според Министерството на земеделието на САЩ (*USDA*) през 2010 г. 21% от храната на ниво потребление остава неизядена. *USDA* дефинира загубите на храна като „количеството годна храна, остатъци, които са достъпни за консумация от хора, но не се консумират“. В това число влизат недоядените спазети в ресторанта, остатъците от приготвяне на храна и вкиснатото мляко, което семейството изхвърля в канализацията. „Губи се на части по пътя“ – казва изследователката Дейна Гандърс. —*Линдзи Н. Смит*

525 КИЛОГРАМА

е средната годишна загуба на храна за 4-членно семейство в САЩ.

Равностойното количество неизядена за година храна, представена тук в дома на сем. Уолд в Ню Джърси, по-късно била гарена.

ГОДИШНАТА ЗАГУБА НА ХРАНА СЪОТВЕТСТВА НА

2,5%

от потреблението на енергия в САЩ

>25%

от всичката прясна вода, използвана за земеделие в САЩ

300 МЛН.

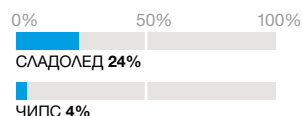
барела нефт

115 МЛРД.

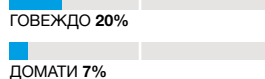
долара загуби

ПРОЦЕНТ НА ХРАНАТА, ОСТАНАЛА НЕКОНСУМИРАНА

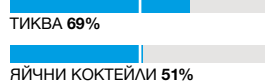
ЗАКУСКИ „Хладилното изгаряне“, което вероятно е причина за изхвърления сладолед, може да изглежда неапетитно, но не прави храната негодна.

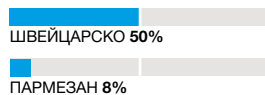
ВЕЧЕРЯ През 2010 г. американските потребители са похарчили над 900 млн. долара за домати, които са останали неизядени.

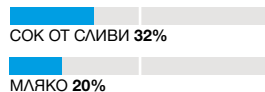
ПРАЗНИК Тиквите често се изхвърлят – сигурно защото много от тях се издължават и не се изяждат.

СИРЕНЕ Меките сирена често се развалят за няколко седмици; твърдите обикновено траят с месеци.

НАПИТКИ Етикетите с дата, чиято цел е да подчертаят свежестта, могат да подведат потребителите да изхвърлят годна храна.

КИЛЕР Данните на USDA за захарта включват както отделните порции, така и захарта в готовите храни.

ОБРАЗИ

К Украсете geckmona си със снимки от www.ngm.bg.

САЩ

В Националния парк „Големия каньон“ падат около 26 000 мълнии годишно. Повечето поразяват ръба на каньона в северните части на Аризона. Някои обаче – като тази, запечатана по време на 25-секундна експонация – могат да се спуснат от облака до самото дъно на каньона.

СНИМКА: СКОТ СТЪЛБЕРГ

Героизъм, мечти и покруса

БЪЛГАРИЯ

В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Патрул от Македонската дивизия по време на дозор в Беласица. Суровата природа и тежките климатични условия карат фронтоваците да се шегуват, че не Македонската дивизия пази планината, а Беласица пази дивизията.

СНИМКА: ЛИЧЕН АРХИВ АЛЕКСАНДЪР ВЪЧКОВ

възраст загива, но е бил млад човек. Саможертвата на подпоручика и неговите войници не е просто акт на безумна храброст, на свръхчовешка дисциплина или на фанатична омраза към врага. Като героичните действия на хиляди други знайни и незнайни българи, сражавали се в Първата световна война, подвигът им е вдъхновен от завещания от Възраждането идеал за национално обединение.

ВСЕ ПОВЕЧЕ ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ се фокусират върху този идеал, когато търсят причините за участието на България в глобалния конфликт между Антантата и Централните сили. Останала в историята като „Самоубийството на Европа“, за повечето тогавашни българи „Европейската война“ е освободителна. Провалено от Берлинския конгрес (1878 г.) и непостигнато след Балканските войни (1912–1913 г.), националното обединение продължава да е

най-голяма болка и надежда за сънародниците ни от второто десетилетие на XX в. В навечерието на Първата световна война българският политически елит и царят търсят изход от последиците от неотдавнашната катастрофа. Настроението сред голяма част от населението е реваншистско. В София и други големи градове на страната е концентрирана значителна част от бежанците от населените с българи територии, останали извън границите на държавата – мощен фактор на обществен натиск върху управляващите. Само имигрантите от македонските земи в началото на XX в. са над 200 000 души, сред които има лекари, учители, адвокати, свещеници, дипломати и журналисти. Те оказват сериозно влияние в политиката и армията – около 33% от офицерите в тогавашната българска войска и 43% от другите държавни служители са родом от Македония.

Сърбия, докато 2-ра, с командир ген. Георги Тодоров, отрязва пътя за отстъпление на сръбските войски във Вардарска Македония и не дава възможност на прехвърлилите се в Северна Гърция сили на Антантата да им помогнат. След победните за българите Нишка, Овчеполска и Косовска операция Втора армия води при Криволак тежки сражения с френски дивизии. Загубите и на двете страни са значителни, но французите отстъпват, а сръбската армия е принудена да се изтегли през албанските планини. Западните територии са почти изцяло върнати в пределите на България.

След победата при Криволак немското командване спира българското настъпление заради продължаващите колебания на Гърция на чия страна да застане. Това спасява силите на Антантата на Балканите от пълен разгром. Те получават възможност да създадат нов фронт, т.нар. Солунски или Южен. Там от маневрена войната се превръща в позиционна. Българските части прекарват следващите две години в окопите, водейки безброй сражения с противника. Най-мощна сред тях е Чеганската операция, при която боевете продължават 11 дни, с големи загуби и от двете страни. Въпреки героизма на българските войници и офицери целта на операцията е постигната само частично.

Малко от настъпателните операции, планирани и проведени от нашето командване на Южния фронт през 1916 г., са изцяло успешни. Силите на Антантата вече са укрепили позициите си, а снабдяването им значително превъзхожда това на българите. Все пак т.нар. Струмска операция постига завземане на цялата територия източно от Струма и удължаване на българската брегова ивица на Егейско море. Исканията на германските съюзници да не се превземат Кавала, Драма и Сяр, а по отношение на гръцкото население да се проявява „най-голяма коректност“ са стриктно спазени. (През 1917 г. Гърция все пак се присъединява към Антантата.) На българските дивизии е заповядано да отбраняват „целия Беломорски бряг от устието на Марица до устието на

И Антантата, и Централните сили искат България за съюзник в задълбочаващия се конфликт.

Струма при Орфанския залив“. Новите територии са включени в границите на България.

НАСТЪПЛЕНИЕТО НА РУСКИТЕ ВОЙСКИ през лятото на 1916 г. окуражава Румъния да обяви война на Австро-Унгария и да се присъедини към Антантата. Преговорите между румънското и българското правителство за връщането на Южна Добруджа на България са прекратени. Верни на съюзниците си, цар Фердинанд и д-р Радославов обявяват война на северната ни съседка. На новия, Добруджански фронт Главната квартира изпраща 3-та армия под командването на ген. Стефан Тошев. В състава ѝ са включени също една немска бригада и османски корпус. Още през септември 3-та армия освобождава Куртбунар (дн. Тервел), Добрич, Балчик и Каварна. С щурм е превзета Тутраканската крепост. Българите влизат победоносно в Силистра и Мангалия. Много от тези битки са истински епопеи – кръвопролитни, с драматични обрати, продължаващи с дни. Само в сраженията при Добрич армията ни губи 1012 войници и подофицери и 31 офицери. Загиналите при Тутракан са общо над 8000 души, от които около 1800 българи.

Сраженията сблъскват руси и българи само три десетилетия след Освобождението – тежък в психологическо отношение факт. Ала идеята за национално обединение е водеща и тук. Позицията на българските военни е ярко изявена в обръщението на командващия кавалерията ген. Иван Колев: „Кавалеристи, Бог

Български пехотинци в окопите на Южния фронт. От 1916 г. нататък войната се превръща в позиционна с патрулни схватки и щурмови рейдове. Пехотата се окопава все по-дълбоко в каменистата земя на Македония.

СНИМКА: ЛИЧЕН АРХИВ АЛЕКСАНДЪР ВЪЧКОВ

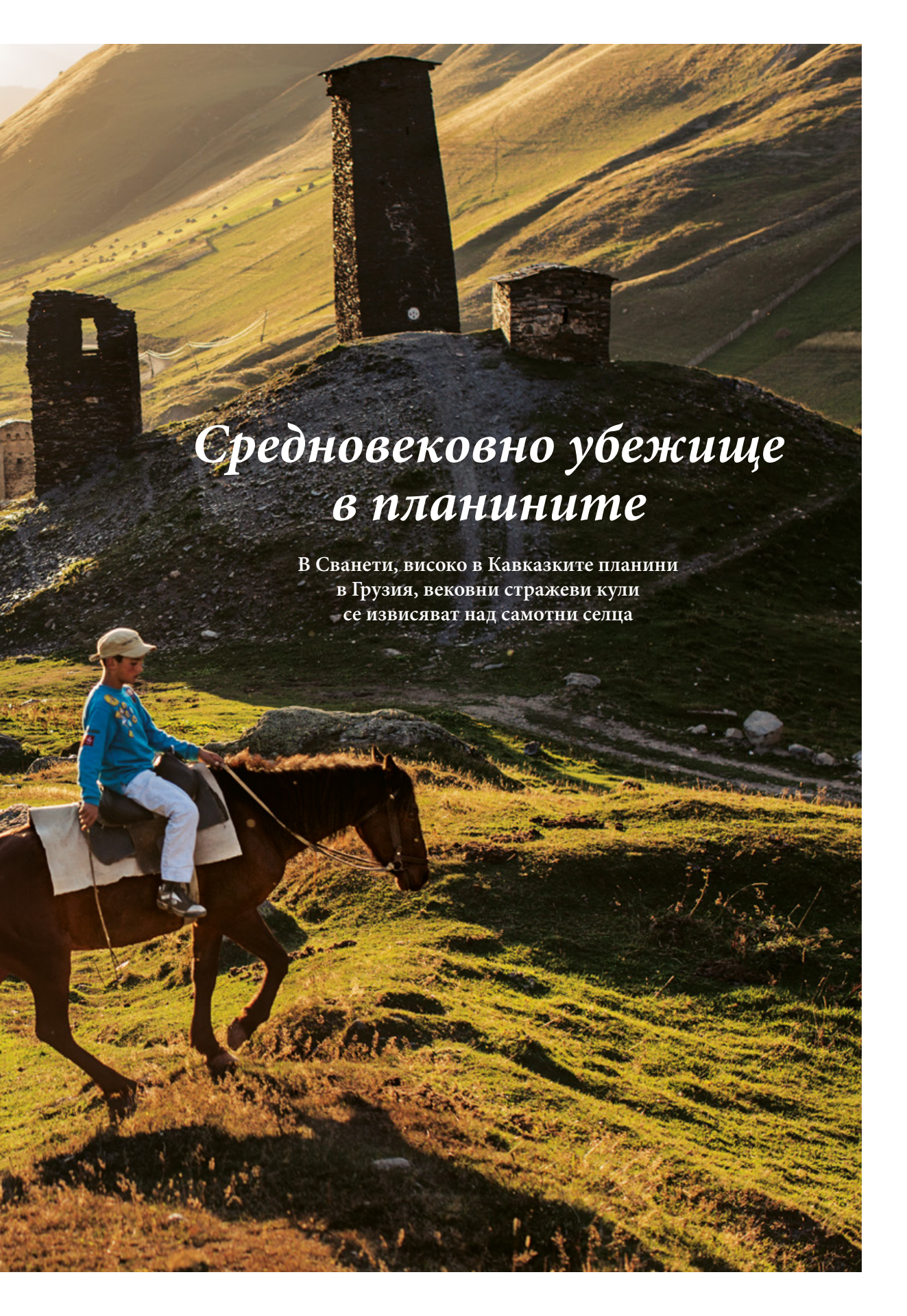
български войници, оцелели в три последователни войни, загиват нелепо край столицата на собствената си държава.

Само ден по-рано в Солун е подписано примирие, с което България излиза от войната – но на жестока цена. Всички спечелени в Сърбия и Гърция територии са отново отнети. Румъния си връща цяла Добруджа. Дивизии-те на българската армия са сведени до 20% от предишния им състав. България е окупирана от войски на Антантата. Заложници по силата на примирието остават 86 000 наши войници и офицери. Във войната са загинали 105 000 българи, над 150 000 са ранени, половината от тях остават инвалиди.

През ноември 1919 г. е подписан катстрофалният за България Ньойски договор. Страната трябва да предаде Царибродско, Босилеградско и Струмишко на новообразуваното кралство на сърби, хървати и словенци. Западна Тракия е дадена на Гърция. За 37

години България трябва да изплати репарации на стойност 2,25 милиарда златни франка, както и изплащания във въглища, добитък, храни. Задълбочава се налагането на чуждо самосъзнание на останалото извън границите на държавата ни българско население.

Първата световна война променя завинаги Европа и света. Изчезват империи, прекрояват се граници, появяват се нови държави. Възникват агресивни идеологии и социални системи – „диктатурата на пролетариата“ в Съветска Русия, националсоциализмът в Германия, фашизмът в Италия... Идеите за следваща война, която ще донесе победа на победените в Първата световна, остават, изострят се и се задълбочават. Парижката мирна конференция посява в следвоенния свят семена на омраза и взаимно недоверие, на шовинизъм и реваншизъм, а на България отнема надеждата за постигането на национално обединение. Или почти... ▢

A young boy in a blue shirt and white pants is riding a dark horse across a grassy hillside. In the background, several tall, dark stone towers (watchtowers) stand on a rocky ridge, overlooking a valley. The scene is bathed in warm, golden light, suggesting late afternoon or early morning.

Средновековно убежище в планините

В Сванети, високо в Кавказките планини
в Грузия, вековни стражеви кули
се извисяват над самотни селца

В опасни времена грузинците изпращали икони и

След благословията мъжете улавят в примка единия крак на бика и с дружни усилия връзват другия край на въжето високо на клон на една ябълка, така че ревящият звяр да не може да мърда. Ячвлиани сграбчва рогата му, а друг селянин измъква остра кама, коленичи до животното и почти нежно опипва врата му, за да намери артерията.

В ХОДА НА ИСТОРИЯТА много могъщи империи – арабите, монголите, персийците, османците – са провеждали армии да плякосват Грузия, границата между Европа и Азия. Само че родината на сваните – ивица земя, скрита сред кавказките дефилета – останала непокорена чак до средата на XIX в., когато руснаците наложиха своята власт. Изоляцията на Сванети е оформила нейната идентичност и историческа ценност. В опасни времена грузинците от равнините изпращали икони, накити и ръкописи, за да бъдат опазени в планинските църкви и кули, и така превърнали Сванети в съкровищница на ранната грузинска култура. Сваните приели на сериозно своята роля на пазители – крадецът на икона можел да бъде прогонен от селото или още по-лошо – да бъде прокълнат от божеството. В своята планинска твърдина народът на Сванети успял да съхрани една дори по-древна култура – своята собствена. През I в. пр.Хр. сваните вече се били прославили като свирепи воители, увековечени в писанията на гръцкия географ Страбон. Когато около VI в. дошло християнството, сванската култура имала дълбоки корени – свой език, музика със сложна ритмика и заплетени кодекси за рицарско поведение, мъст и колективна справедливост.

Сваните, които още живеят в Горно Сванети, приютило някои от най-високите и изолирани кавказки села, се придържат строго към своите традиции да пеят, да скърбят, да празнуват и яростно да защитават семейната си чест. „Сванети е жив етнографски му-

зей – казва Рихард Беруг, норвежки учен и собственик на хижа, опитващ се да помогне за спасяването на сванския език, който е до голяма степен безписмен и според много изследователи предхожда грузинския. – Никъде другаде няма да намерите мястото, което да продължава да носи обичаите и ритуалите на европейското Средновековие.“

Какво обаче се случва, когато Средните векове се сблъскат с модерността? След последните години на съветско управление преди четвърт век хиляди свани са се преселили в ниските райони на Грузия, за да се спасят от бедността, конфликтите, природните бедствия и престъпните банди. През 1996 г., когато ЮНЕСКО включва в Световното наследство Ушгули – най-високата група свански села, – самотният път, виещ се през Сванети, бил така тероризиран от бандити, че малцина се престрашавали да дойдат. През 2004 г. силите за сигурност разбили бандите, а понастоящем правителството изпълнява план, който ще превърне средновековната планинска зона в магнит за туристите.

През 2012 г. властите прокараха електропроводи, за да докарат светлина и в най-далечните селища. Пътят, който свързва повечето села в Горно Сванети, скоро ще бъде асфалтиран чак до Ушгули. Трескавото строителство е преобработило заспалия регионален център Местиа в подобие на швейцарски курорт с облицовани с дъски хижи, затворени между супермодерни правителствени сгради и футуристично летище.

Бавчи Калдани, старият семеен патриарх в Адиши, говори с хрипящ шепот, но думите му, произнесени с рязката интонация на сванския, звучат мощно: „Спра ли, ще умра.“ Дори на своите 86 години, с възлестите си ръце и изгърбено тяло Калдани настоява да върши изнурителната работа на сванския селски живот: да цепи дърва с тежката секира, да коси трева и да ремонтира семейната каменна кула.

Отгледан в *мачуби* – традиционната каменна къща за целия род, включително добитък – той си спомня времето, когато 60 семейства оживявали Адиши, където имало седем църк-

Брук Лармър живее в Пекин и често пише за списанието. Аарън Хюи започнал да снима в Сванети през 1999 г., когато още бил студент.

По време на свещен празник в Кала мъже се състезават да звънят с камбана, която тежи над 118 кг. Хора от цяла Грузия идват в близката църква, за да почетат православния св. Квирик и предхристиянския бог на плодородието Квириа.

Олег Самсиани закусва с тримата си снове в село Иели. Като млад напуснал Сванети, за да си търси работа, но се върнал да създаде семейство.

решават спорове – от кражби до кръвни вражди.

да за нов живот – благодарение на ината на Калдани и местоположението на селището на популярен планински маршрут. През последните две години седем фамилии са се върнали обратно, за да възстановят домовете си и да отворят малки къщи за гости; с тях постоянното население е станало почти 30 души.

ПЕСЕНТА ЗА ЛЮБОВ И ОТМЪЩЕНИЕ започва полета и самотен глас подема извивките на древна мелодия. Скоро в неотопленото помещение край главния площад на Местиа се надигат и други гласове и създават плътна прогресия от хармонии и контрамелодии, която шеметно се извисява, докато не стигне развръзката си в един-единствен тон със звънлива яснота.

Това е една от най-древните полифонични музика в света – сложна форма, в която

едновременно се преплитат две или повече самостоятелни мелодии. Предхожда с векове появата на християнството в Сванети. Въпреки това през този есенен следобед всички музиканти в стаята са под 25 години. Когато събирането приключва, младите мъже и жени се изсипват на площада – бърбрят, смеят се, разменят си въздушни целувки и цъкват на телефоните си. „Всички сме във Фейсбук – казва 14-годишната Мариам Аргвлиани, която свири на три стари струнни инструмента (включително на L-образната сванска дървена арфа) в своя младежки народен ансамбъл „Лагушеда“. – Това обаче не значи, че сме забравили своето наследство.“

Традиционната музика на Сванети е в период на възраждане. Този процес се дължи на младежите в Местиа – град, чиито модерни

В Сванети са останали около 200 кули като тези в Ушгули – построени главно между IX и XIII в. като защита срещу войни, набези и кръвни вражди. Сега се използват като хранилища за сено и фураж за добитъка и свинете.

*Вредно. Хранително.
Жестоко. Вкусно.
Неекологично. Традиционно.
Дебатът за говеждото в Америка
е толкова разностранен.*

Дилемата на месоядните

Текст: Робърт Кунциг

Снимки: Брайън Финк

Ако Изабела Бартол (на снимката вдясно) можеше да избира, би хапвала хамбургер всеки ден. Деветгодишното момиче го предпочита само с кечуп; сестра ѝ Бетси, на 4, си слага от всичко. В това заведение в Остин, Тексас, „напълно натуралните“ бургери (от говеда, на които никога не са давани хормони и антибиотици) струват само 2,45 долара. Американците ядат много месо, но въпреки това харчат едва 11% от доходите си за храна – по-малко от хората в много други страни.

В Амарило, Тексас, формовъчна машина ежечасно бълва по 24 000 кюфтета за хамбургери. Днес средният американец яде с 40% по-малко говеждо в сравнение с рекордната 1976 г., само че сега американците са много повече. САЩ си остават най-големият консуматор и производител на говеждо.

отделение на ремаркетото; после други 10 запълниха долното помещение. Камионът се заклапушка. От страничните му отвори се посипа прах. Шофьорът затвори плъзгащата се врата, качи се в кабината и потегли през двора.

Последвахме го с пикапа на Дефур. Когато стигнахме до външната порта, камионът се отдалечаваше по магистралата на път за месопреработвателния завод „Тайсън“ край Амарило.

„От едно животно като тези в камиона се получават 1800 порции – каза Дефур. – Невъроятно е. В камиона пред нас има 60 000 порции.“

„КАКТЪС ФИЙДЪРС“, с главен офис в Амарило и вече притежавана от своите служители, била основана с участието на говедовъда от Небраска Пол Енглър. Казват, че през 1960 г. Енглър пристигнал в района да купи добитък за стопанство в Небраска и разбрал, че Северен Тексас е идеалното място за уговяване на добитък. Освен че говедата били в изобилие, климатът бил топъл и сух, което позволява-

Фотографът Брайън Финк е роден в Тексас; това е първата му статия за National Geographic. Робърт Кунциг е старши редактор в списанието.

абсцес, към което са по-податливи говедата, хранени с високоенергийно меню.

Храненето с предимно зърнен фураж увеличава и риска от ацидоза: в търбуха се натрупват киселини, които се разпространяват в кръвообращението и влошават здравето на животното, което в най-тежките случаи може и да окуцее.

Камиони с GPS навигация доставят точно определено количество фураж до всяко заграждение и всяка сутрин мениджърът по фуража Армандо Варгас коригира порциите дори с по 100 грама на глава, за да е сигурен, че животните ще се наситят, без да оставят излишъци или да се разболеят. Из всяко заграждение обикалят каубои и се оглеждат за говеда с хлътнала лява страна – признак за непълен търбух, или с клюмнала глава – знак, че животното е болно. Около 6,5% от добичетата в угоителното стопанство се разболяват в някакъв момент, основно от дихателни инфекции, казва ветеринарят на „Кактърс“ Картър Кинг. Около 1% умират, преди да достигнат тегло за кланицата – обикновено между 550 и 650 кг.

Фармацевтичните средства са от ключово значение за угоителната индустрия. На всяко животно, което пристигне в „Ренглер“, се имплантират два стероидни хормона за качване на мускулна маса. Според Дефур тези препарати спестяват фураж за около 100 долара на животно. Накрая, през последните три седмици от живота им, говедата в „Ренглер“ получават бета-агонист, от който наддават допълнително.

През 2013 г. САЩ са произвели почти същото количество говеждо като през 1976 г. – около 12 млн. тона. Този резултат е постигнат със заколването на 10 млн. по-малко добичета – от поголовие с близо 40 млн. глави по-малко. Днес от животните за клане се добива средно с 23% повече месо в сравнение с тези през 1976 г. За хората в „Кактърс Фийдърс“ това е пример за успешно използване на технологиите.

ДАЛИ УГОИТЕЛНИТЕ СТОПАНСТВА СА УСТОЙЧИВА ПРАКТИКА? Въпросът има твърде много страни, за да дадем лесен отговор. Тъй като ре-

Търбухът е като мощен двигател на състезателна кола, обслужван от екип механици.

зистентността към антибиотици при хората буди нарастващо безпокойство, Агенцията по храните и лекарствата е приела незадължителни указания за ограничаване на използването на антимикробни препарати в стопанствата за угояване на животни. Според критериите на агенцията хормоните и бета-агонистите, използвани в „Ренглер“, не са опасни за човешкото здраве. Но тъй като попадат в екскрементите на животните, потенциалното им въздействие върху околната среда е по-неясно.

Проблемът, който най-много безпокои Дефур, е водата. Фермерите в Северен Тексас, които доставят на угоителните стопанства царевица и други култури, изчерпват Огалаския водоносен слой; при сегашното темпо той ще пресъхне още през този век. Тексаските угоителни стопанства обаче отдавна не разчитат само на местните доставки на зърно. Голяма част от царевичната вече се кара с влак от „царевичния пояс“ в Средния запад.

Най-големият и стъписващ проблем от всички е глобалният: как да задоволим търсенето на месо и в същото време да запазим биоразнообразието и да се преборим с промяната на климата? Напоследък масово се твърди, че хората в развитите страни трябва да ядат по-малко месо като цяло, да консумират пилешко вместо говеждо, а ако трябва да ядат говеждо, то нека е от животни, хранени

Английска картина на добре охранено говецо херефорд виси в дома на Ниния Ричи, собственичка на ранчото JA, създадено от пращядо ѝ през 1876 г. По онова време добитъкът от Тексас често бил изпращан в „царевичния пояс“ на САЩ (в Средния запад), за да се угоява върху малки парцели. Днес царевица от тези райони се кара с влак до угоителните стопанства в Северен Тексас като „Ренгълър“ (вдясно), където до 50 000 говеда се угояват със зърно в продължение на 4 до 6 месеца. Тук също се отглежда царевица; за да напояват нивите, фермерите пресушават Огалалаския водоносен слой. Животинската тор се дава на фермерите за наторяване, а отпадъчните води се събират в изкуствено езеро и се изпаряват.

с паша. Аз вече изпитвам съмнения, че решението е толкова просто.

Първо, този довод не взима под внимание благото на животните. След седмицата, прекарана в „Ренглер“, посетих модерна ферма за бройлери. Беше чисто, а собствениците явно имаха добри намерения. Само че подът на слабо осветения 150-метров заслон – един от шестте във фермата – беше като застлан с килим от 39 000 бели птици, селектирани така, че да се уоят и да достигнат зрялост за по-малко от 7 седмици. Ако целта ви като консуматори на месо е да намалите страданията на животните като цяло, по-добре яжте говеждо.

Дали обаче американците ще помогнат за изхранването на света, ако намалят консумацията на говеждо? Още от 70-те се твърди, че е разхищение да се хранят със зърно животни, особено говеда, при които за получаването на килограм месо е нужна четири пъти повече храна, отколкото при пилетата. Дялът на произвежданото в САЩ зърно, консумирано от животни, по онова време 81%, днес е спаднал до 42% – резултат от рязкото нарастване на добивите и факта, че повече царевица се преработва в етанол. В момента етанолът поглъща 36% от наличното зърно, а едрият рогат добитък – едва около 10%. Все пак човек може да помисли, че ако американците ядат по-малко говеждо, за гладните хора в бедните страни ще има повече зърно.

Няма особени доказателства, че това би се случило в света, в който живеем. Като използват икономически модел на световната хранителна система, изследователи от Международния научен институт по хранителна политика във Вашингтон показват какво би станало, ако всички развити страни намалят наполовина консумацията на всякакво месо – една радикална промяна. „Отражението върху хранителната сигурност в развиващите се страни е минимално“ – казва Марк Роузгрант от същия институт. Цените на царевицата и соргото ще паднат, което би помогнало донякъде в Африка, но в световен мащаб основните зърнени храни са пшеницата и оризът. Ако американците

ядат по-малко говеждо, производителите на царевица в Айова няма да изнасят пшеница и ориз за Африка и Азия.

Идеята, че ограничаването на консумацията на говеждо би могло да окаже голямо влияние върху глобалното затопляне, е също толкова съмнителна. Миналогодишно проучване на Организацията на ООН по прехрана и земеделие (FAO) стига до заключението, че производството на говеждо е отговорно за 6% от световните емисии на парникови газове. Но ако светът се откаже напълно от говеждото, емисиите ще спаднат с по-малко от 6%, защото над една трета от тях идват от торовете и изкопаемите горива, използвани за отглеждане и транспорт на фуражно зърно.

Ако американците напълно премахнат от пейзажа едрият рогат добитък, можем да сме сигурни, че емисиите ще намалят с около 2% – количеството, което говедата произвеждат пряко, като изхвърлят метан и тор, който отделя метан и азотен оксид.

Угоителните стопанства с обезпокоителното им прилагане на лекарствени средства всъщност пестят земя и намаляват емисиите на парникови газове. Според FAO говедата в Латинска Америка отделят над два пъти повече емисии в сравнение с тези в Северна Америка – защото по-голямата част от добитъка се храни с паша и защото стопаните изсичат големи площи дъждовни гори, за да осигурят пасища и обработваема земя за фураж. „Угоителните стопанства са по-добри от храненето с паша, няма спор – казва Джейсън Клей, експерт по храните в Световния фонд за дивата природа. – Налага се да възприемем интензивен подход. Трябва да произвеждаме повече с по-малко ресурси.“

ИКОНОМИЧЕСКАТА ЕФЕКТИВНОСТ обаче не е единственият критерий. На много терени по света, които не са подходящи за отглеждане на култури, пасе добитък. При добро управление тази практика може да обогати почвата и да повиши производителността на земята – както някога са правили бизоните в прерията. Посетих няколко производители на

Гордост и гантели

Усамотените села на Бретан в северозападния край на Франция някога били известни с характерните си прически и костюми. Днес младото поколение продължава традицията.

Плугенаст, Кот-д'Армор

Всяка бретонска носия е специфична за дадено място – конкретно село и понякога неговите околности, наричани *леи*. На тези снимки, направени в Бретан на прозрачен фон, всеки костюм е характерен за определено село или департамент (административна единица в съвременна Франция).

ИЗЛИЗАНЕТО ОТ МАЛЪК АВТОМОБИЛ НИКАК НЕ е лесно, а с шапка с височина 33 см – почти невъзможно. Въпреки това Алексия Каудал, на 87, и Мари-Луиз Лопере, на 90, успяват да се измъкнат от задните седалки на ситроена със забележително достойнство. Тяхната домакиня бърза да ги поздрави с такава радостна почителност, сякаш са кралски особи.

Двете жени не са принцеси. Десетилетия наред са се трудили във фабрики за рибни консерви. Каудал и Лопере обаче са доста знаменити в това кътче от Северозападна Франция, известно като Бигуден, в департамента Финистер в западния край на Бретан. Те са единствените жени, за които се знае, че обичайно носят извисяващите се прически *коаф* – някога част от тукашното ежедневие.

Има десетки бретонски носии, които се различават според селото, случая и епоха-

та. Простите някога шапки, които селянките носели от скромност и за защита от стихии-те, през XIX и XX в. еволюирали във фантастични форми и размери, които вдъхновили художници като Пол Гоген. В онези времена коафът „бил като лична карта – казва Солен Боенек, помощник-уредничка на Бигуденския музей в Пон-л'Абе. – Той може да разкрие кой си, откъде си и дали си в траур“.

Но през 50-те години на XX в. повечето млади жени изоставили някогашния стил. Днес той е още жив в церемонии и в социалните групи „келтски кръжоци“, където млади хора се упражняват за състезание в пълна премяна на летните фестивали. Освен това понякога участват в сватбени ритуали и в религиозното поклонение *пардон* по време на празника на местния светец покровител.

„Сега не го считат за толкова старомодно, както когато бяхме деца – казва Аполин Керсоди, на 20, която се записала в келтски кръжок на 6 години. – Приятелите ни не разбират защо не прекарваме с тях лятната ваканция. Но кръжокът е по-важен.“

Всяка сутрин Каудал и Лопере опъват, сресват и забождат плитките си под специално черно боне, а в неделя и при особени случаи добавят дантелена горна част. Поставянето на коафа отнема близо половин час и изглежда ужасно непрактично в този влажен и ветровит край на Северния Атлантис. Дали е удобно? „Свикнали сме така“ – казва Каудал, свивайки рамене. Подобно на други хора от тяхното поколение, жените говорят на смесица от френски и бретонски – местния език. С многото си струпвания на съгласни той наподобява уелския – остатък от келтското наследство на Бретан. Днешната младеж пази това наследство с пламенна гордост. „Аз съм бретонка и французойка – казва 17-годишната Малуен Мариел, член на келтския кръжок в Пон-л'Абе, – но преди всичко съм бигуденка.“

Бигуденската жена е пряма и безстрашна, казват девойките от кръжока. Тя не остава длъжна никому. И внушава респект – подобно на прическата си. —Аманда Фигл

Ростренен, Кот-д'Армор

Траурен костюм с кадифе и бродерия по полата и дантела и панделки по краищата на ръкавите.

Понтиви, Морбиан

Модата в Понтиви е била сдържана. Декорациите се свеждат до бродерия върху престилката и понякога по коафа.

Ил дьо Бреа, Кот-д'Армор

Бродерията върху този шал е твърде изяцна за погребение, възможно е да е бил носен в края на продължителен траур.

Льо Кроасти, Морбиан

Роклята вдясно е по модата от 1900 г. Престилката – копринена или сатенена, е цветна, ако я носи млада жена.

Маймуните на Мароко

*Маготите – игриви, но съзерцателни,
обичани, но застрашени –
са забележителни маймуни*

Снегът покрива по козината на
магот в планината Среден
Атлас. Маготите са сред
малкото видове маймуни, които
живеят в студен климат.

Снимки: Франсиско Мингорансе

Маготите, наричани още берберски макаци, са забележителни с много неща. Освен хората те са единствените примати, които живеят северно от Сахара на африканския континент, а освен това са единствените представители на макаците извън Азия.

Със своята гъста рижа козина и интелигентните си очи безопашатите макаци отдавна са желани – и ловени – от преминаващи пътници. Кости от макаци са били откривани сред пепелищата на Помпей, дълбоко в една древноегипетска катакомба, както и погребани на един хълм в Ирландия, където през бронзовата епоха се помещавал дворът на ълстърските крале.

Понастоящем ареалът на маготите се е свил до гористи долини в Мароко и Алжир, плюс полудивата популация в Гибралтар. За нещастие макаците все още изкушават посетителите. По преценка на природозащитниците всяка година контрабандисти изнасят от Мароко 300 малки и така осакатяват устойчивостта на популацията. Останали са едва 6000 от застрашените маймуни.

Фотографът Франсиско Мингорансе посветил повече от година на снимките на *Macaca sylvanus* високо в планината Среден Атлас, дом на една от най-големите популации магооти. „Отнасят се с почти човешка любов към своите малки – казва той. – Една майка четири дни носи на ръце своето мъртво дете.“

За разлика от повечето примати – обяснява Бонавентура Майоло, основател на проекта „Берберски макак“ – мъжките магооти често носят бебетата със себе си. Те използват малките, за да си създадат приятелски отношения с други мъжкари. Единият мъжки оставя бебето между себе си и другия мъжкар и понякога двамата се пощят един-друг, като в същото време се грижат и за малкото.

Мъжките магооти се излагат на много опасности в защита на своите малки. „Някои макаци ужасно много се боят от хората“ – казва Шан Уотърс от организацията „Грижа за маготите и опазването им“. Когато обаче тя и колегите ѝ върнат изгубено или откраднато бебе, „мъжкарите се приближават на няколко метра. Видът на малкото толкова ги стимулира, че забравят всякакъв страх.“ —Рейчъл Хартиган Шей

Мингорансе нарича този млад макак „Мислителя“: „Изненадано ме изучаваше.“

Кленовото дърво е идеална
люлка за изривия магот.
Незаконната сеч заплашва
горите, където живеят
заstraшените маймуни.

Широката прозявка на снимката горе разкрива остри зъби, но макаците рядко ги използват в битки. Вляво бебе се е сгушило в майка си заедно с по-голямо братче. Въпреки че търговията с маготи е противозаконна, браконieri ловят малки за продан в Европа и продавачите ги излагат на местните пазари.

